DESPRE DESCENDENȚII LAT. *NANNA*, *NINNA*, *NONNA* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Andrei AVRAM
(Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan — Al. Rosetti“, Bucureşti)

1. În DLR sunt înregistrate două verbe *ninii*, cu sensurile următoare: *ninii*[1] (reflexiv) „a se giugiuli“; *ninii*[2] „(despre ţânţari) a bâzâi“. În partea rezervată etimologiei a primului dintre articolele în cauză nu găsim decât trimiterea „cf. *ninera*“, iar *ninera* (cu mai multe variante, printre care *nineri*) „a alinta, a dezmierda, a mângâia, a răsfăţa; (refl.) a se fandosi“ este considerat „probabil onomatopee“. La fel este explicat *ninii*[2]: „formaţie onomatopeică“.

Un al treilea verb *ninii* a fost semnalat de Vasile Frăţilă, într-o notă etimologică apărută în „Cercetări de lingvistică“ XXXVII, 1992, 1, p. 50, şi republicată într-un volum al autorului, din care citãm: „*A ninii* «a huidui» este un derivat verbal de la interjecţia *ni* «cuvânt cu care se alungă, se îndeamnă sau se cheamă unele animale (câini, viţei, cai)» < magh. *ne*“ (Frăţilă 2000, p. 71).

În cele ce urmează ne vom ocupa doar de primul dintre verbele menţionate. Discutarea etimologiei acestui cuvânt impune însă, după cum se va vedea, referirea şi la alte cuvinte (unele din aceeaşi familie).

2. Din indicaţiile etimologice date în DLR s. v. *ninii*[1] şi *ninera* nu rezultă decât că se admite existenţa unei legături între cele două verbe. Dat fiind că numai pentru ultimul se propune o etimologie propriu-zisă, se pune întrebarea dacă cel dintâi a fost format plecându-se de la *ninera* (prin schimbare de sufix).

BDD-V1873 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 02:05:59 UTC)

Răspunsul nostru la această întrebare este negativ: ar fi mult mai plauzibilă explicația potrivit căreia de la *ninii* s-a ajuns la *ninera* (*nineri*), aşa cum, de exemplu, de la *clăti*, *împleti* s-a ajuns la *clătări*, *împleteri* (pentru ultimele vezi Vasiliu 1989, p. 40–41). Se pune însă şi întrebarea dacă între *ninii* şi *ninera* există o înrudire d i r e c t ă, în sensul că unul provine din celălalt sau cele două verbe au doar un punct de plecare (mai îndepărtat) comun, de la care s-au format, pe căi diferite, în mod paralel. Cum vom încerca să arătăm, o serie de fapte pledează în favoarea celei de a doua ipoteze.

3. Fără a ne angaja într-o discuție asupra originii lui *ninera*, ne mulțumim să spunem că, după opinia noastră, mult mai plauzibilă decât etimologia dată în DLR este cea propusă de S. Puşcariu (PEW, nr. 1182): lat. **nīnnĭnare* (< **nīnnare* „a legăna"; [r] poate fi explicat printr-o disimilare, care, de altfel, nu s-a produs întotdeauna; este menționat participiul *ninenat*).

Ninera apare în REW, nr. 5817, sub titlul „*nanna*, *ninna*, *nonna* (Lallwort)", alături de alte câteva cuvinte româneşti: *anina* (ar. *alinare*), *nani*, *nun*, *nunaş* şi *nănaş*. Unul dintre ele, *nani*, nu figurează în PEW (la care, în REW, se trimite pentru celelalate) şi credem că pe bună dreptate: un astfel de element propriu vocabularului folosit de adulți când se adresează copiilor (un „Lallwort") a putut fi creat oriunde şi oricând (cf. Avram 2000, p. 20–21), aşa încât e suficient să se consemneze asemănarea dintre el şi cuvinte cu (aproximativ) acelaşi sens şi cu forme (cvasi)identice (este ceea ce se face în DLR: „cf. ngr. *νάνι νάνι*, bg. *нани*).

4. Într-un articol apărut în „Bulletin de la Société Roumaine de Lingustique Romane" VI, 1969, p. 7–17, şi republicat, în versiune românească, într-un volum relativ recent (Avram 2000), am discutat pe larg problema originii lui *nun* (din care provin *nănaş* şi *naş*) şi am adus argumente în favoarea etimologiei date în PEW (lat. *nonnus*) şi acceptate în alte dicționare, explicând reflexul [u] al lat. *o* accentuat ca efect al unei legi fonetice conform căreia, în cuvintele moştenite, vocalele *a*, *e*, *o* s-au nazalizat şi s-au închis şi înainte de *nn*, *m*, *mm* (ca şi înainte de *n* intervocalic şi de *n* sau *m* urmate de o consoană orală) atunci când erau p r e c e d a t e de o consoană nazală.

Prin legea formulată de noi — necomentată (pozitiv sau negativ) în lingvistica românească, dar recunoscută ca atare de R. Sampson (1995, p. 602–603) — se explică şi [i] accentuat din *nimeni*, şi vocala [î] din *î(m)mă* şi dintr-un cuvânt care nu apare în DLR, însă a fost înregistrat în localitatea Şutu, din

BDD-V1873 © 2005 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 02:05:59 UTC)

apropierea oraşului Turda: „*nân*, *-ă*, adj. = (mai ales despre copii) frumos, frumuşel: *nânu mamii nân!*“ (Copilu 1961, p. 130). L-am explicat pe *nân* ca descendent al lat. **nannus*, perechea de genul masculin a lat. *nanna* (Avram 2000, p. 21–22).

5. Pe baza datelor prezentate în §§ 3 şi 4, credem că în ce priveşte etimologia lui *ninii* „a se giugiuli“ pot fi luate în consideraţie două soluţii: 1° proveniența verbului dintr-un adjectiv sau un substantiv **nin*, *-ă*, cu o vocală anterioară care ar corespunde lui *i* din lat. *ninna* (şi **ninnus*); 2° formarea lui *ninii* ca derivat de la *nân*. La acestea se adaugă, teoretic vorbind, o a treia posibilitate, care va fi avută în vedere mai jos.

Cuvintele romanice cu [i] în silaba inițială înregistrate în articolul din REW la care am trimis, cu sensuri foarte variate (rom. *ninera*, v. it. *ninna* „fată, fetiță“, it. *ninnolo* „jucărie“, sicil. *nannu* „bunic“, port. *nina nana* „cântec de leagăn“ etc.), au în comun faptul că se referă la obiecte, acțiuni şi relații caracterizate prin apartenența lor la „lumea“ din imediata apropiere a copilului de vârstă fragedă, aşa încât n-ar fi de neconceput o evoluție de la lat. *ninna* (cu sens neprecizat în REW) la un cuvânt românesc **nin*, *-ă*, cu sensul „(copil) frumos“, care deci ar putea sau ar fi putut să existe în calitate de „Lallwort“ moştenit. Informațiile de care dispunem nu justifică însă această ipoteză. Oricum, de la *nin* nu s-ar fi putut ajunge la *nân*; vocala [î] a acestuia nu poate să provină decât din lat. *a*. Nu este plauzibilă nici ipoteza unei legături între rom. *nina* „nani“ (considerat în DLR „formație onomatopeică“, cu trimiterea „cf. *nani*“) şi lat. *ninna*; după cât se pare, aici ne găsim în prezența unei forme apărute printr-o segmentare nouă a unei succesiuni formate prin repetarea lui *nani*, cuvântul originar: *nani-nani-nani…> nina-nina-nina…*

În cursul unei mici anchete cu ajutorul căreia am cules material caracteristic pentru ceea ce S. Puşcariu (1921, p. 80, 92) a numit graiul copilăresc (engl. *baby talk*, germ. *Ammensprache*), am înregistrat expresia *a face ni-ni* „ a mângâia, a dezmierda“, al cărei ultim component este scris aşa, cu cratimă între cele două silabe, deoarece a fost pronunțat de informator [níní], cu două accente, de unde rezultă că avem a face cu reduplicarea unei interjecții monosilabice (cf. *a da na-na* „a bate“), nu cu un adjectiv invariabil de tipul *titi*, *cici*, *gigea*, din acelaşi vocabular „copilăresc“ (cf. Avram 1967, p. 134, 138), de la care să se fi putut forma verbul *ninii* (regăsim interjecția *ni*, triplată, în cuvântul *ninini*, înregistrat în DLR ca substantiv — *ninini*[1] —, cu sensul

BDD-V1873 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 02:05:59 UTC)

„linguşeală“; vezi însă Vasiliu 1989, p. 40: cuvântul „pare a fi o interjecţie întrebuinţată substantival“).

6. Având în vedere cele arătate, considerăm acceptabilă o singură explicaţie: *ninii* provine din *nân*. Este probabil că la actualul verb reflexiv s-a ajuns de la tranzitivul folosit în vorbirea nu d e s p r e copii (vezi, mai sus, felul cum a fost glosat *nân* în sursa la care am trimis), ci c u copiii. Elementul afectiv implicat în această variantă aparte a limbii care este „graiul copilăresc“ explică în măsură suficientă semantica verbului în raport cu cea a adjectivului; de altfel, din citatul *nânu mamii nân!* pare să reiasă că sensului „frumos“ sau — poate, mai curând — „copil(aş) frumos“ (cf. v. it. *ninna* „fată, fetiţă“, menţionat în § 5) i se asociază cel de „drag“. În ce priveşte forma lui *ninii* este uşor de admis că a avut loc o asimilare (**nânii* > *ninii*), favorizată, probabil, de faptul că prin schimbarea produsă în vocalismul cuvântului se realiza o concordanţă între expresie şi conţinut (pentru felul în care se pune problema arbitrarului semnului lingvistic în cazul cuvintelor „copilăreşti“ cf. Avram 1967, p. 134; 2000, p. 22 şi nota 32). Este, de asemenea, uşor de admis că de la *nân* s-a putut ajunge şi la *ninini* (prin fazele **nânini* sau *ninii*), dacă nu cumva aici avem a face cu păstrarea unei variante a verbului anterioară disimilării [n]…[n]…[n] > [n]…[n]…[r], deci, sub aspectul consonantismului, mai apropiată decât *ninera* (*nineri*) de etimonul latin **nīnnĭnare* (cf. § 3). Nu ni se pare îndreptăţită presupunerea că atât *ninera*, cât şi sinonimul lui *ninini* provin din interjecţia *ninini* (Vasiliu 1989, p. 40); pentru primul este, credem, convingătoare explicaţia dată de S. Puşcariu (vezi § 3).

Mai greu de explicat pare a fi *ninirizi*. Probabil că [z] din silaba finală a cuvântului, un verb care înseamnă nu numai „a alinta, a dezmierda, a mângâia“, ci şi „a netezi (hainele)“, se datorează influenţei lui *netezi*; ipoteza are în sprijinul ei constatarea că *mângâia* are şi înţelesul „a atinge cu palma în semn de dragoste“ (DLR, s. v., sensul 4).

Un ultim amănunt, înainte de a încheia: întrucât pentru *nân* dispunem de o singură atestare directă, nu este de prisos să menţionăm că existenţa cuvântului într-o zonă diferită de cea în care el a fost înregistrat într-un context (vezi § 3) este dovedită, în mod indirect, de o transformare suferită de verbul *anina*. În capitolul consacrat lexicului de origine latină dintr-un studiu asupra graiului din Borod (jud. Bihor) semnat de N. Măruşcă (1970, p. 48) găsim următorul exemplu: „*anînă pruncu!* «leagănă-l», *a anîná — anînare* (< lat. *anninare* [sic; în

BDD-V1873 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 02:05:59 UTC)

PEW, nr. 89: *an-nīnnare*, cu geminată în radical, ca şi *nanna*, *ninna*, *nonna* din REW])“. Este evident că vocala [i] din *anina* — pentru sens vezi PEW, nr. 957, s. v. *leagăn*: „**ad-nīnno, -are* (vom **ninna* der Kinderstube) > *anin* I vb. (it. *ninnare* «einwiegen» […], vgl. *niner*)“ — nu se găsea într-un context care să fi putut determina transformarea ei în [î] (ca în *zâce*, *şî* etc. < *zice*, *şi* etc.). Credem deci că *anâna* nu poate fi decât rezultatul contaminării *anina* + *nân*.

7. În concluzie, după informaţiile de care dispunem în momentul de faţă, sunt cuvinte româneşti care, direct sau indirect, descind din lat. *nanna*, *ninna*, *nonna* (sau din lat. **nannus*, **ninnus*, *nonnus*) — în afară de substantivele *nun*, *nănaş*, *naş*, *nan* („cf. *nanaş*“; DLR) — verbele *anina* (*anâna*), *ninera* (*nineri*), *ninii* „a ninera“, *ninini*, *ninirizi* şi adjectivul (sau/şi substantivul) *nân*. Este puţin probabilă existenţa unei legături între lat. *ninna* şi rom. *nina* „nani“. Nu există o legătură între lat. *nanna* şi rom. *nani*.

SUR LES DESCENDANTS DE LAT. *NANNA*, *NINNA*, *NONNA* EN ROUMAIN

Résumé

Le point de départ des remarques contenues dans l’article este constitué par le problème de l’étymologie du verbe *ninii* „caresser, cajoler“: en rejetant l’explication donnée dans le grand dictionnaire académique, selon laquelle le mot proviendrait d’une onomatopée, l’auteur soutient que *ninii* est un dérivé de *nân* „beau“ — un élément de la langue employée par les adultes lorsqu’ils s’adressent aux enfants (angl. *baby talk*, allem. *Ammensprache*) –, qui est le descendant normal de lat. **nannus*, *nanna*. Quelques-uns des autres mots faisant partie de la famille de *nân* sont, ensuite, examinés, d’une manière plus ou moins détaillée, surtout du point de vue étymologique.

BDD-V1873 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 02:05:59 UTC)

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Avram 1967 = Andrei Avram, *De la langue qu'on parle aux enfants roumains*, în *To honor Roman Jakobson. Essays on the occasion of his seventieth birthday*. Volume I, Haga/Paris, 1967, p. 133–140.

Avram 2000 = Andrei Avram, *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 2000.

Copilu 1961 = D. Copilu, [*Glosar regional*]. *Regiunea Cluj (raionul Turda, comuna Şutu)*, în „Limba română" X, 1961, 2, p. 129–131.

DLR = Academia Republicii Socialiste România/Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965–.

Frăţilă 2000 = Vasile Frăţilă, *Etimologii. Istoria unor cuvinte*, Bucureşti, 2000.

Măruşcă 1970 = Nicolae Măruşcă, *Graiul comunei Borod.* [*Consonantismul, lexicul şi onomastica*], în *Cercetări de limbă şi literatură* (Societatea de Ştiinţe Filologice din Republica Socialistă România. Filiala Oradea) [III], 1970, p. 32–79.

PEW = Sextil Puşcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*. I. *Lateinisches Element. Mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.

Puşcariu 1921 = Sextil Puşcariu, *Din perspectiva Dicţionarului*, în „Dacoromania" I, 1920–1921, p. 73–108.

REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. 3. vollständig neubearbeitete Auflage, Heidelberg, 1935.

Sampson 1995 = Rodney Sampson, *Romanian vowel nasalization and the palatal nasal / ת/*, în „The Slavonic and East European review" LXXIII, 1995, 4, p. 601–612.

Vasiliu 1989 = Universitatea Bucureşti, Institutul de Lingvistică, *Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul al III-lea. *Sufixele*. 1. *Derivarea verbală* de Laura Vasiliu, Bucureşti, 1989.

BDD-V1873 © 2005 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 02:05:59 UTC)